

પ્રવચન નં. ૬૬, શ્લોક-૮૬, ગાથા-૬૪, સોમવાર, અષાઢ સુદ ૧૨, તા.૫-૭-૧૯૭૧

‘નિયમસાર’ ૧૨૫ પાનું છે. ‘પ્રવચનસાર’નો શ્લોક છે. મુનિનો અધિકાર છે. મુનિ એષણાસમિતિથી આહાર લે એ એનો વ્યવહાર છે. મુનિ એને કહીએ, કે જેને આત્માનું પહેલું જ્ઞાન, અનુભવ થયો હોય. વીતરાગ માર્ગમાં વ્યવહારચારિત્ર કોને હોય? કે જેને અંતર આત્મા તદ્દન રાગથી, વિકલ્પથી ભિન્ન. શરીર, વાણી, મન તો જડ છે. એનાથી તો જુદો છે. પણ એક રાગનો દયા, દાન, વ્રતનો વિકલ્પ ઊઠે, એનાથી ચીજ જુદી છે. એવું જેણે અંતરમાં રાગથી અને પરથી અધિક એટલે જુદો આત્મા જાણવામાં આવે, અનુભવમાં આવે, એને સમકિત કહેવામાં આવે છે. પ્રથમમાં પ્રથમ ધર્મ. એ ઉપરાંત અહીંયા તો મુનિની વાત છે હવે. મુનિ કેવા હોય? ૨૨૭ ગાથાનો દાખલો આપ્યો છે.

‘જેનો આત્મા એષણારહિત છે...’ શું કહે છે? આ આત્મા છે એ અનશન, અશન. આહાર-પાણી, એનાથી રહિત આત્મા છે. અનશન સ્વભાવી આત્મા છે. અર્થમાં છે? એષણારહિત એટલે અનશન સ્વભાવી આત્મા એમ. એને એષણા ગોતવું કે આ છે એવું એના સ્વરૂપમાં છે નહિ. આહાર લેવો કે મૂકવો એ વસ્તુના સ્વરૂપમાં જ નથી. કારણ કે આ હાર તો પુદ્ગલ-જડ છે. જડનું લેવું કે મૂકવું એ વસ્તુના સ્વરૂપમાં નથી. એ તો અનશન સ્વભાવી આત્માને જાણે. ધર્મી જીવ પોતાનો આત્મા અનશન એટલે અશન વિનાનો અનશન સ્વભાવી જાણે. સમકિતી પણ એમ જાણે. પણ એ ઉપરાંત અહીંયા વિશેષ વાત મુનિની છે.

આત્મા વસ્તુ છે એ જ્ઞાનાનંદ સ્વભાવથી ભરેલું તત્ત્વ છે. એ અશન એટલે આહાર-પાણી, અસણં, પાણં, ખાઈમં સાઈમં આવે છે ને બધું? એ બધી ચીજોથી રહિત આત્મા છે. આત્મામાં એ વસ્તુ, આહાર-પાણી, પુદ્ગલો, એનો તો અભાવ છે. મુનિ એને કહીએ કે જેનો આત્મા એષણારહિત. આ આત્મા છે આત્મા, એ તો આનંદ અને જ્ઞાનસ્વભાવ સહિત છે. એમાં આહાર-પાણીનો તો અભાવ છે, એ તો જડ છે. આહાર અસણં, પાણં, ખાઈમં, સાઈણં કોઈપણ ચીજ એનો તો આત્મ સ્વભાવમાં અભાવ છે. ધર્મીની દૃષ્ટિ એ અનશન રહિત એવો આત્મા એના ઉપર એની દૃષ્ટિ છે. ધર્મીની દૃષ્ટિ એ છે. આહાર લઉં કે નહિ એ ચીજ આત્મામાં નથી. આહાહા..! કેમ કે જે ચીજ એમાં નથી, એને લેવા-દેવાની વાત ક્યાંથી હોય? આહાહા..!

આ સમ્યગ્દૃષ્ટિની પહેલી વાત છે. ધર્મી પહેલા સમ્યગ્દૃષ્ટિ થાય છે, ત્યારે એ પોતાના આત્માને, અશન તો પુદ્ગલ, જડ અજીવ છે. અજીવરહિત સ્વભાવવાળો આત્મા તો છે. અનશન સ્વભાવી. અશન-અશન એટલે આહાર-પાણી, એનાથી રહિત એ અનશન. અનશનસ્વભાવી આત્મા. આહાહા..! જેમાં આહાર-પાણીનો એક રજકણ પણ નથી. એવો આત્મા ધર્મીએ, સમ્યગ્દૃષ્ટિએ પ્રથમ ધર્મના દરજજાવાળો જીવ, એણે પહેલા આવો આત્મા

જાણ્યો છે, કે આત્મામાં આહાર-પાણી આદિ વસ્તુ નથી.

‘(આહારની ઇચ્છા રહિત છે)’ એ અપેક્ષાએ તો સમકિતી પણ આહારની ઇચ્છા રહિત છે. સમજાણું કાંઈ? હવે અહીં તો મુનિની વિશેષ વાત છે ને? મુનિને ‘(અનશનસ્વભાવી આત્માને જાણતો હોવાને લીધે સ્વભાવથી આહારની ઇચ્છા રહિત છે) તેને તે પણ તપ છે;...’ એ તપ. હું અનાહારી વસ્તુ છું. આહારની ચીજ મારામાં છે જ નહિ. એમ આત્મામાં દષ્ટિ અને અનુભવમાં સ્થિરતા (થાય), એને જ તપ કહે છે. સમજાણું કાંઈ? એ ઉપવાસ છે એમ કહે છે. લ્યો, ઠીક. મુનિ આહાર લે છે છતાં, વિકલ્પ હોવા છતાં દષ્ટિમાં વિકલ્પ અને આહાર વિનાની હું ચીજ છું. એવી દષ્ટિને લીધે આત્મા અનાહારી, આહાર વિનાની ચીજ છે, એમ અનુભવમાં સ્થિરતા છે, તે આહાર કરવા છતાં અને આહારનો વિકલ્પ હોવા છતાં એ ઉપવાસી છે. ભારે કામ.

કેમ કે આત્મા આહાર-પાણી વિનાની ચીજ છે. એની ઉપ એટલે સમીપમાં ધર્માત્મા વસે છે. આત્મા આનંદમૂર્તિ જ્ઞાનસ્વરૂપ, એ આહાર-પાણીની ચીજ પુદ્ગલથી રહિત, એવી ચીજમાં ધર્મીની દષ્ટિ પડી છે. ધર્મી તો પોતાના શુદ્ધ આત્માના ઉપ એટલે સમીપમાં વસે છે. તો એ જ ઉપવાસ છે એમ કહે છે. આહાહા...! સમજાણું કાંઈ? અને તે ઉપરાંત, ‘તેને પ્રાપ્ત કરવા માટે....’ ભગવાનઆત્મા અશન, આહાર, પાણી, મેવો આદિ કોઈપણ ચીજ, એનાથી રહિત (આત્મા છે) એવી દષ્ટિ થઈ છે, એવું આત્માનું અંતર ભાન થયું છે, અને એ જ આત્માને પ્રાપ્ત કરવા પ્રયત્નવાન છે. એવો અનશન સ્વભાવી આત્મા, પૂર્ણ પ્રાપ્ત કરવા માટે...’ જેનો પ્રયત્ન છે. છે?

‘(વળી) તેને પ્રાપ્ત કરવા માટે (અનશનસ્વભાવી આત્માને પરિપૂર્ણપણે પ્રાપ્ત કરવા માટે)...’ એટલે મુક્તિ. જેમ આહાર-પાણી વિનાની ચીજ છે એવો અનુભવ દષ્ટિમાં થયો. પણ પૂર્ણ નિર્મળ એવી મુક્તિ કરવામાં એનો પ્રયત્ન છે. ‘પ્રયત્ન કરનારા એવા જે શ્રમણો તેમને અન્ય (—સ્વરૂપથી જુદી એવી) ભિક્ષા એષણા વિના (—એષણાદોષ રહિત)...’ તો મુનિ આહાર લે છે. તેને માટે ચોકો બનાવે, આહાર-પાણી બનાવે અને લે એ તો મુનિ નથી. સમજાણું કાંઈ? એને માટે ગરમ પાણી, આહાર બનાવ્યો હોય, એનાથી રહિત લે છે. એનો દોષ હોય તો એ લેતા નથી.

‘(એષણાદોષ રહિત) હોય છે; તેથી તે શ્રમણો અનાહારી છે.’ જુઓ! જરી સૂક્ષ્મ છે. આ ‘પ્રવચનસાર’ની ગાથા છે. આ ‘નિયમસાર’ ચાલે છે. ભગવાનઆત્મા રજકણ અને રાગના ભાવથી રહિત, એવી જેને દષ્ટિ થઈ અને એ ચીજને પ્રાપ્ત કરવાનો સ્વસન્મુખનો પ્રયત્ન ચાલુ છે, તો એ આહાર લેવા છતાં... બહારથી તો વ્યવહારે એમ કહે ને? અને આહારનો વિકલ્પ હોવા છતાં તેને અનાહારી કહેવામાં આવે છે. સમજાણું કાંઈ? આહાહા...!

ધર્મીને પણ પહેલેથી આવી ભાવના હોવી જોઈએ. હું તો આત્મા એક રજકણ અને

રાગના અંશથી રહિત હું છું. એવા આત્માની દૃષ્ટિ જેને (થઈ છે), આત્માની સમીપ દૃષ્ટિ છે, એ તો સમકિતી અનાહારી જ છે. પણ અહીંયા તો મુનિપણાની અનાહારી દશા લેવી છે. તો એ આહાર લે છે તો એષણાદોષ રહિત લે છે માટે તે અનાહારી છે એમ કહે છે. સમજાણું કાંઈ? સમકિતી દૃષ્ટિની અપેક્ષાએ અનાહારી છે અને મુનિ સ્થિરતાની અપેક્ષાએ અનાહારી છે એમ સિદ્ધ કરવું છે. એય..! સમજાણું કાંઈ?

ધર્મીજીવને પોતાનું વસ્તુ સ્વરૂપ, રાગ અને રજકણ કોઈપણ પરમાણુથી ભિન્ન પોતાની ચીજ અનુભવમાં આવી છે, એ અપેક્ષાએ સમ્યગ્દૃષ્ટિ પણ અનાહારી છે. એને આહાર નથી, અને ઇચ્છા ઉત્પન્ન થાય એ પણ એની ચીજ નથી. આહાહા..! પણ સમ્યગ્દૃષ્ટિને આહારનો ભાગ લેવાનો રાગ તીવ્ર છે. એ અપેક્ષાએ, સ્થિરતાની અપેક્ષાએ, સમ્યગ્દૃષ્ટિ અનાહારી નથી. દૃષ્ટિની અપેક્ષાએ અનાહારી છે. ચારિત્રની અપેક્ષાએ અનાહારી નથી.

મુનિ જે આત્મજ્ઞાની, ધ્યાની આત્માના અતીન્દ્રિય આનંદમાં મસ્ત છે. અતીન્દ્રિય આનંદનું પ્રચુર સ્વસંવેદન જેને પ્રગટ્યું છે, એ મુનિને તો આહાર-પાણીની ચીજ મારામાં નથી. પણ લેવાનો ભાવ છે એમાં એષણાદોષ રહિત લે છે માટે સાક્ષાત્ અનાહારી છે એમ કહે છે. આહાહા..! એ 'પ્રવચનસાર'માં 'કુંદકુંદાર્યાર્થદેવ' મહારાજનો શ્લોક છે. દિગંબર મુનિ, સંત.. આહાહા..! એ ટીકામાં એક બોલ વધારે લીધો છે. 'અમૃચંદ્રાર્યાર્થ'. કે જેમ મુનિ અનાહારી છે, એમ મુનિ અવિહારી છે. કેમ કે વિહાર કરવો એ આત્માનો સ્વભાવ નથી. હાલવું, ચાલવું, ગમન કરવું એ આત્માનો સ્વભાવ નથી. એવી દૃષ્ટિનો ખ્યાલ આવ્યો છે કે હું તો અવિહારી છું. વિહાર કરવો, ગતિ કરવી, ગમન કરવું એ તો મારા સ્વભાવમાં જ નથી. આહાહા..! એ અપેક્ષાએ સમ્યગ્દૃષ્ટિ પણ અવિહારી છે. સમજાણું કાંઈ? પણ મુનિ તો સાક્ષાત્ અવિહારી છે. કેમ કે વિહાર કરવામાં ઈર્યાસમિતિનો દોષ ટાળીને કરે છે. એટલી સ્થિરતા એમાં જામી છે. એ અપેક્ષાએ મુનિને અવિહારી કહેવામાં આવે છે. સમજાણું કાંઈ? આહાહા..! માર્ગ તે બાપુ આ તો... અંતર ચૈતન્યસ્વરૂપ જેને પરનું અવલંબન જ નથી. આહાહા..! એવી ચીજ..

કહે છે, કે આહારની ઇચ્છા અને આહાર લે છે છતાં અનશનસ્વભાવીની દૃષ્ટિ હોવાથી અને નિર્દોષ આહાર લેવાની ભાવના હોવાથી અનાહારી છે. એમ અવિહારી, વિહારરહિત આત્મા છે. એમ જાણવાથી અને વિહારમાં પણ સમિતિ સહિત જાણવાથી ઈર્યાસમિતિનો દોષ બિલકુલ લાગતો નથી. એ કારણે મુનિને અવિહારી કહેવામાં આવે છે. સમજાણું કાંઈ? નિશ્ચયથી તો સમ્યગ્દૃષ્ટિ પણ અવિહારી છે. આહાહા..!

મુમુક્ષુ :- આત્માનો સ્વભાવ જ જ્યાં નથી.

ઉત્તર :- સ્વભાવ જ નથી. હલન, ચલન કરે એ તો જડની ક્રિયા છે. આહાહા..! આવી વાત છે. સમજાય છે કાંઈ?

‘એવી રીતે (આચાર્યવર) શ્રી ગુણભદ્રસ્વામીએ (આત્માનુશાસનમાં ૨૨૫મા શ્લોક દ્વારા) કહ્યું છે કે :—’ લ્યો. ‘ગુણભદ્રસ્વામી’ મુનિ, દિગંબર સંત થયા ને? એમણે એ વાત કરી છે, લ્યો.

યમનિયમનિતાન્તઃ શાન્તબાહ્યાન્તરાત્મા
પરિણમિતસમાધિઃ સર્વસત્त्वાનુકમ્પી ।
વિહિતહિતમિતાશી ક્લેશજાલં સમૂલં
દહતિ નિહતનિદ્રો નિશ્ચિતાધ્યત્મસારઃ ॥

શ્લોકાર્થ :- આહાહા..! ‘જેણે અધ્યાત્મના સારનો નિશ્ચય કર્યો છે,...’ પહેલા સમકિતની વાત કરે છે. આહાહા..! મુનિ એવા હોય છે કે જેને પહેલા સમ્યગ્દર્શન થયું હોય છે. સમ્યગ્દર્શન વિના મુનિ હોય નહિ. સમ્યગ્દર્શનમાં એવો નિર્ણય કર્યો છે. ‘અધ્યાત્મના સારનો નિશ્ચય કર્યો છે,...’ ઓ..હો..! હું તો રાગનો વિકલ્પ, શરીરના રજકણ, કર્મના રજકણ, એનાથી તદ્દન રહિત છું. હું પૂર્ણ આનંદ અને જ્ઞાનથી પૂર્ણ ભરેલો છું. મારી ચીજમાં રાગ અને શરીર તો નથી, પણ એક સમયની પર્યાય પણ ત્રિકાળમાં નથી. એવો સમ્યગ્દષ્ટિએ પહેલા પોતાની પૂર્ણ ચીજનો નિર્ણય કર્યો છે. આહાહા..! સમજાણું કાંઈ?

ભાષા શું છે? ‘અધ્યાત્મના સારનો...’ આહાહા..! ભગવાનઆત્મા ધર્મી, સમ્યગ્દષ્ટિ હોવાથી એમણે અધ્યાત્મના સારનો નિર્ણય કર્યો છે. તત્ત્વાર્થ સાર. કાલે આવ્યું હતું ને? તત્ત્વમાં સાર એવું આત્મતત્ત્વ. અહીંયા અધ્યાત્મ સાર લીધું. પોતાનો આત્મા કહે છે, કે જે પુણ્ય-પાપના આસ્રવ છે તેનાથી રહિત તો છે જ અને કર્મ અને શરીરથી રહિત છે, પણ સંવર, નિર્જરા અને મોક્ષ જે તત્ત્વ છે, એ પણ પર્યાયરૂપ તત્ત્વ છે, એનાથી પણ દ્રવ્યતત્ત્વ ભિન્ન છે. આહાહા..!

‘જયપુર’માં મંગલાચરણમાં પહેલા આ કહ્યું હતું. દસ હજાર માણસો હતા. સ્વાગત હતું ને. વૈશાખ વદ ૬. દસ હજાર માણસ. રામલીલા મેદાન. કીધું, માર્ગ આ છે. દસ હજાર માણસ હતા. તત્ત્વની અંદર સાર તત્ત્વ, તત્ત્વ તો પુણ્ય-પાપના વિકલ્પ એ તત્ત્વ છે, અને સંવર, નિર્જરા અને મોક્ષ એ નિર્મળ દશા એ પણ તત્ત્વ છે. પણ એ તત્ત્વમાં સાર તત્ત્વ દ્રવ્યતત્ત્વ છે. સમજાણું કાંઈ? એવી વાત રહી ગઈ છે, કે એને અનંતકાળમાં ખ્યાલમાં આવી જ નથી. આ ‘નિયમસાર’ છે ને? એની જ ગાથા છે ને અહીં? ૩૮માં, ૩૯માં. શુદ્ધભાવ અધિકાર છે ને? લ્યો આવ્યું.

‘સર્વ તત્ત્વોમાં જે એક સાર છે,...’ પાનું ૭૮ છે. ૫૪મો કળશ. ‘સર્વ તત્ત્વોમાં જે એક સાર છે, જે સમસ્ત નાશ પામવા યોગ્ય ભાવોથી દૂર છે,...’ ઓહોહો..! આ અધ્યાત્મસાર. શું કહે છે? કે જીવ, અજીવ, પુણ્ય, પાપ, આસ્રવ, સંવર, નિર્જરા, (બંધ) મોક્ષ એ બધા

તત્ત્વમાં એક તત્ત્વ, જીવતત્ત્વ સાર છે. તે પર્યાયતત્ત્વથી પણ જીવદ્રવ્યતત્ત્વ સાર છે. સંવર-નિર્જરા મોક્ષતત્ત્વમાં પણ જીવતત્ત્વ સાર છે. 'જે સમસ્ત નાશ પામવાયોગ્ય ભાવો...' આહાહા...! ક્ષાયિકભાવ, ઉપશમભાવ, ઉદયભાવ, ક્ષયોપશમભાવ, એ બધી પર્યાય છે. ક્ષાયિકભાવ પણ પર્યાય છે. એ પણ નાશવાન છે. 'જે સમસ્ત નાશ પામવાયોગ્ય ભાવોથી દૂર છે...' કાયમ રહેનારું તત્ત્વ ભગવાન છે. સમજાય છે કાંઈ? ક્ષાયિક સમક્રિતની પર્યાય એ પણ નષ્ટ થવા યોગ્ય છે. કેમ કે પર્યાય છે. એક સમયની સ્થિતિ છે. એનાથી પણ તત્ત્વ-આત્મા દૂર છે. 'પ્રેમચંદભાઈ'! આહાહા...! આવું ભારે કામ આકરું. દેવ-ગુરુ-શાસ્ત્રથી તો ક્યાંય પાર રહી ગયો. એનાથી ઉઠવો વિકલ્પ એનાથી પણ પાર. પણ અહીં તો સમ્યગ્દર્શન, જ્ઞાન, ચારિત્રની દશા પ્રગટી, અંતરમાં સ્વભાવને આશ્રયે સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન-શાંતિ-ચારિત્ર વીતરાગતા, (પ્રગટ થયા) એ પણ પર્યાય છે. અને એ પર્યાય નષ્ટ થવા લાયક છે. તો નષ્ટ થવા લાયકથી દૂર છે. ધ્રુવતત્ત્વ તો નષ્ટ થવા લાયકથી દૂર છે. એ આત્મતત્ત્વ છે. આહાહા...! સમજાણું કાંઈ? ભાઈ! માર્ગ તો આ છે કીધું ભાઈ! સમજો, ન સમજો તમારે આ કર્યે છૂટકો છે. બહારથી કાંઈ હાથ આવે એવું નથી.

'સમસ્ત નાશ પામવાયોગ્ય ભાવોથી દૂર છે,...' શુદ્ધ જ્ઞાનનો અવતાર અને સુખસાગરની ભરતી છે. એકલો સુખસાગર અને જ્ઞાનની અંદર ભરતી આવે એવી ચીજ છે એ તો. આહાહા...! બાઢ કહે છે ને? અંતરમાં તો અનંતજ્ઞાન, અનંતઆનંદ, એની ભરતી આવે એવી એ ચીજ છે. પર્યાય આવે છે એ નાશવાન છે. પણ જેમાંથી આવે છે એ મહા ધ્રુવતત્ત્વ છે. એ તત્ત્વને અહીં સાર તત્ત્વ અને અધ્યાત્મનો સાર, સમ્યગ્દર્શનનો વિષય કહે છે. સમજાણું કાંઈ? લ્યો.

'જેણે અધ્યાત્મના સારનો...' મુનિએ પહેલા તો નવતત્ત્વમાં સાર તત્ત્વ એક આત્મા ધ્રુવ એનો નિર્ણય અનુભવ કર્યો હોય પછી એ મુનિ થવા લાયક છે. જેને હજી સમ્યગ્દર્શનના નિર્ણયના ઠેકાણા નથી, એ તો મુનિ થવાને લાયક જ નથી. આહાહા...! 'જેણે અધ્યાત્મના સારનો નિશ્ચય કર્યો છે, જે અત્યંત યમનિયમ સહિત છે,...' હવે ઉપરાંત. સમ્યગ્દર્શન ઉપરાંત હવે. સમજાણું કાંઈ? આહાહા...! પ્રથમ તો હું ધ્રુવ નિત્ય આનંદ એક સમયની પર્યાયથી પણ દૂર વર્તનારો, વીતરાગી ધર્મદશાથી પણ દૂર વર્તનારો હું આત્મા છું. એવો પહેલા અનુભવમાં નિર્ણય થવો, એનું નામ પ્રથમ સમ્યગ્દર્શન કહે છે. સમ્યગ્દર્શન પહેલા થાય પછી 'અત્યંત યમનિયમ સહિત છે,...' હવે મુનિની વાત આવી. એવા સમ્યગ્દર્શન સહિત જે પંચમહાવ્રતાદિ નિયમ સહિત છે અંતરમાં સ્વરૂપમાં અતીન્દ્રિય આનંદની જેને ભરતી આવી હોય. આહાહા...! સિદ્ધનો આનંદ, સિદ્ધ પરમાત્માનો જે આનંદ એવો જ આનંદ. એનાથી થોડો ઓછો. પણ અત્યંત અતીન્દ્રિય આનંદમાં ધ્રુવમાં ઘણી એકાગ્રતા થઈ છે. તો પર્યાયમાં અતીન્દ્રિય આનંદ આવ્યો છે, તો અંતરના નિશ્ચય યમનિયમ સહિત છે. વ્યવહારમાં પંચમહાવ્રતાદિનો આવો

વિકલ્પ ઊઠે છે.

‘જેનો આત્મા બહારથી અને અંદરથી શાંત થયો છે,...’ પર્યાયમાં પણ શાંતિ અને દ્રવ્યમાં પણ શાંતિ. વસ્તુ શાંત આનંદ પ્રભુ, અને પર્યાયમાં પણ શાંત અતીન્દ્રિય આનંદ, ઉપશમરસ, ઉપશમરસ જેની પર્યાયમાં ઢળી ગયો છે, એવા મુનિ. ‘જેને સમાધિ પરિણમી છે,...’ જુઓ! ‘જેને સમાધિ પરિણમી છે,...’ આનંદની શાંતિ સમાધિ... સમાધિ... સમાધિ. આધિ-વ્યાધિ-ઉપાધિથી રહિત તે સમાધિ. આધિ એટલે સંકલ્પ-વિકલ્પ, વ્યાધિ એટલે શરીરનો રોગ આદિ, ઉપાધિ એટલે આ સંયોગો. આધિ-વ્યાધિ-ઉપાધિથી રહિત આત્માના આનંદની શાંતિની સમાધિ. આહાહા..! વીતરાગભાવરૂપ જેની સમાધિ પરિણમિત થઈ ગઈ છે એમ કહે છે. સમજાણું કાંઈ? એને વીતરાગ માર્ગમાં મુનિ કહેવામાં આવે છે. આહાહા..! એને અંતરમાં આવી સમાધિ પરિણમી ગઈ હોય, બહારમાં નગ્નદશા હોય અને અભ્યંતરમાં કદાચિત વિકલ્પ આવે તો પંચમહાવ્રતાદિનો વિકલ્પ હોય. એ પણ હેયબુદ્ધિએ (આવે છે).

‘જેને સમાધિ પરિણમી છે,...’ ઓહોહો..! ‘ગુણભદ્રસ્વામી’ દ્વિગંબર સંત કહે છે. સંતની આવી દશા. ‘સંત નિરંતર ચિંતત એસે..’ આવે છે ને? પૂજા હમણા થતીને. હમણાં બોલતા હતા. આમાં છે ક્યાંક. ‘સંત નિરંતર ચિંતત એસે.’ હું તો સદા નિરંતર. દેહક્રિયા, વિકલ્પ-રાગની ક્રિયા, એનાથી હું સદા નિરંતર ભિન્ન છું. એવા સંત સ્વભાવમાં પોતાની ભાવનારૂપ એકાગ્રતા કરે છે.

‘આતમભાવના ભાવતા જીવ લહે...’ આવે છે ને એ? ભાવના એટલે આ. ઓલા ગોખ્યે જ રાખે, ‘આતમ ભાવના ભાવતા જીવ લહે કેવળજ્ઞાન.’ પણ આત્મા પર્યાય અને રાગથી ભિન્ન એવી ચીજ, એની ભાવનાનો અર્થ એમાં એકાગ્રતા. ધ્રુવ ભગવાનમાં એકાગ્રતા એ આતમભાવના, એ આતમભાવના ભાવતા જીવ લહે કેવળજ્ઞાન. એ સ્વરૂપમાં એકાગ્રતાથી કેવળજ્ઞાન લે. અંતરના સ્વરૂપની એકાગ્રતા. અતીન્દ્રિય આનંદધામ ભગવાન, એમાં એકાગ્રતાની વીતરાગી દશા, એ ભાવના. ભાવના એટલે કોઈ કલ્પના, ચિંતવના કે વિકલ્પ એમ નહિ. આતમભાવની ભાવના. તો આતમભાવ ધ્રુવ ચિદાનંદ આનંદમૂર્તિ, એની ભાવના એટલે એકાગ્રતા. અર્થની ખબર ન મળે ને હાંકે જાય ગાડા. ગોખ્યા ગોખ. આતમભાવના ભાવતા.. પણ આત્મા કોને કહેવો? ભાવના કોને કહેવી? એનું ફળ કેવળજ્ઞાન કોને કહેવું? એ આપણે ન જાણીએ.

‘જેને સમાધિ...’ આનંદ... આનંદ... આનંદની શાંતિ. ત્રણ કષાયના અભાવરૂપ શાંતિ... શાંતિ.. શાંતિ. આકુળતા ઘણી ટળી ગઈ છે. અનાકુળતાની સમાધિ. મુનિને પર્યાયમાં શાંતિ પરિણમિત થઈ ગઈ છે. વીતરાગતા પ્રગટી છે. આહાહા..!

‘જેને સર્વ જીવો પ્રત્યે અનુકંપા છે,...’ એકેન્દ્રિય પૃથ્વી, અગ્નિ, વાયુ, વનસ્પતિથી માંડી બધા જીવ પ્રત્યે અનુકંપા. કોઈને દુઃખ દેવાનો ભાવ નથી. ‘જે વિહિત (-શાસ્ત્ર આજ્ઞા

મુજબનું)... વીતરાગે આજ્ઞા કરી એવા નિર્દોષ આહાર-પાણી એને માટે બનાવ્યા હોય, એ લે નહિ. પ્રાણ જાય તો પણ લે નહિ. ‘(-શાસ્ત્ર આજ્ઞા મુજબનું) હિત-મિત...’ ‘હિતકર અને માપસર.’ મિત એટલે મર્યાદિત ‘ભોજન કરનાર છે,...’ આવા સમ્યગ્દર્શનમાં આત્માનો નિર્ણય થયો હોય સાર અને પછી સમાધિરૂપ પરિણમ્યો અને બહારમાં અભ્યંતર શાંતરૂપ છે, અનુકંપા છે. એ શાસ્ત્રની આજ્ઞા પ્રમાણે વિહિત-વિધિથી નિર્દોષ આહાર-પાણી આદિ હોય તો હિત અને મિત ભોજન લે છે.

‘જેણે નિદ્રાનો નાશ કર્યો છે,...’ જુઓ! મુનિને નિદ્રા કેવી, કહે છે. આહાર જ્યાં અલ્પ છે, શાંતિ જ્યાં ઘણી છે. નિદ્રાનો નાશ કર્યો છે. એક અલ્પ નિદ્રા આવે એમ કહે છે. સાચા મુનિ હોય એને તો પોણી સેકન્ડની અંદર નિદ્રા આવે. એક સેકન્ડ નિદ્રા આવે તો મુનિપણું રહે નહિ. એવી દશા છે. એ અપેક્ષાએ નિદ્રાનો નાશ કર્યો એમ કીધું, ભાઈ! એ બે કલાક, ચાર કલાક સૂતા હોય એ મુનિ નથી. એય...! ભારે! સમજાણું કાંઈ? ત્રણેકાળમાં સંતની વ્યાખ્યા આ છે. ત્રણેકાળના વીતરાગ પરમેશ્વર ત્રિલોકનાથ તીર્થંકરદેવના માર્ગમાં આવું મૂનિપણું છે. આહાહા...! ભાષા જુઓને કેવી કરી છે! પોતે મુનિ છે.

‘જેણે નિદ્રાનો નાશ કર્યો છે,...’ પાઠ છે ને, જુઓને! ‘નિહતનિદ્રો’ એનો અર્થ જ એ. ઘણી અલ્પ રાત્રીના છેલ્લા ભાગમાં. ‘છ ઢાળા’માં આવે છે ને? પીછલી રયણી. ‘છ ઢાળા’ ‘દૈવતરામ’. પાછલી રાત્રે ચોથા પહોરમાં જરી એક પડખું ફરે. એમ ને એમ પોણી સેકન્ડમાં નિદ્રા લે. વળી અપ્રમતદશા થઈ જાય. છઠ્ઠું ગુણસ્થાન હોય ત્યાં સુધી થોડી નિદ્રા જરી આવી જાય. એકદમ સાતમા ગુણસ્થાનમાં. વળી છઠ્ઠું, વળી સાતમું. એ અપેક્ષાએ મુનિએ નિદ્રાનો નાશ કર્યો છે એમ કહેવામાં આવે છે. આહાહા...! કહો, સમજાણું કાંઈ? આ તો ગૃહસ્થ રાત્રે ૮ વાગે સુવે તો સવારે ૬ વાગે ઊઠે. ચા-પાણીનું ટાણું થાય ત્યારે ઊઠે સવારે. નવ વાગે. વહેલા સૂવે, વહેલા જાગે વીર. એવા શબ્દો આવતા પહેલા. નહિ? એવું આવતું અમારે ‘ઉમરાળા’માં. એ અમારે ત્યાં ‘ઉમરાળા’માં જ હતું. ‘ઉમરાળા’માં પાણિયારું હતું એ પાણિયારા ઉપર એક કાગળ હતો. તે દિ’ની વાત છે આ તો ૭૦ વર્ષ પહેલાની. અમારા ‘દીપચંદ્રભાઈ’ હતા એ બહુ હોશિયાર હતા. મોટાભાઈ હતા એ. એ બધું બહુ .. પાણિયારા ઉપર એક આવો કાગળ હતો. તે દિ’ની વાત છે. વહેલા ઊઠે એ વીર. આ તો ગૃહસ્થાશ્રમની વાત છે. મુનિને વહેલું-મોડું સુવાનું છે જ નહિ. આહાહા...!

અહીં તો પોતે મુનિ ‘ગુણભદ્રાચાર્ય’ દિગંબર સંત. પોતાની વ્યાખ્યા કરતા આમ કહે છે. મુનિને નિદ્રાનો નાશ થયો. આહાહા...! ત્રણ કષાયનો જેને અભાવ થયો છે. અનંતાનુંબંધી, અપ્રત્યાખ્યાની, પ્રત્યાખ્યાનીનો નાશ થઈ ગયો છે. એક કષાય જરી... સંજ્વલનનો અલ્પ કષાય છે. મહાવ્રતનો વિકલ્પ આદિ કષાય ભાવ છે. આહાહા...! ‘જેણે નિદ્રાનો નાશ કર્યો છે,...’ મુનિ જુઓ વાત કેવી કરે છે! પોતે કરે છે. એ અલ્પ નિદ્રા જરી હોય એનો અર્થ

ગણતરી નથી, એમ કહે છે. જગતના પ્રાણી નિદ્રા લે એવી નિદ્રા એને હોતી નથી.

મુમુક્ષુ :- ઉઘવાની ગોળીઓ લે.

ઉત્તર :- એ તો તમારે બધા વેપારના ધંધા સરખા ન હોય એ લે. ઉઘવાની ગોળી લે. વાત સાચી.

મુમુક્ષુ :- એમ કહે છે, ગૃહસ્થો પણ આજે તો નથી ઉઘતા, ગોળી રાખે છે.

ઉત્તર :- એ તો ઉપાધિને લઈને ઊંઘ નથી આવતી એને. આ તો સમાધિ એટલી પ્રગટી છે કે જેને નિદ્રા નથી, એમ કહે છે. આહાહા..!

મુમુક્ષુ :- વેપારી છે ને એ તો ગોળીના વેચનારા.

ઉત્તર :- .. છે ને? એવી ગોળી રાખતા હશે? આહાહા..!

‘તે (મુનિ) ક્લેશજાળને સમૂળગી બાળી નાખે છે.’ આહાહા..! કષાયના અંશને તો બાળીને રાખ કરી નાખે છે. આહાહા..! એને અહીંયા મુનિ કહેવામાં આવે છે. આ મુનિપણું છે. અહીં કહે છે ગૃહસ્થાશ્રમમાં થઈ ગયું કેવળજ્ઞાન. કેવા? કર્મા પુત્ર. શ્વેતાંબરમાં આવે છે. ગૃહસ્થાશ્રમમાં કેવળજ્ઞાન થઈ ગયું.

મુમુક્ષુ :- ભરત મહારાજને થયું પછી એને ન થાય?

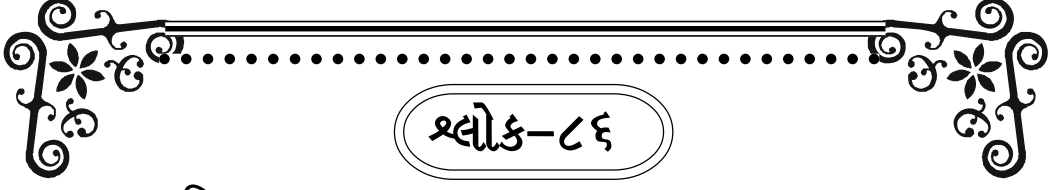
ઉત્તર :- ભરત મહારાજને કાંઈ થયું નથી. નગ્ન થયા પછી મુનિપણું આવ્યું છે. નગ્ન દશા વિના અંતરથી મુનિપણું પ્રગટ થાય જ નહિ. અને એકલું નગ્નપણું હોય એને મુનિપણું હોય નહિ. અંતર દશાના ભાન અનુભવ વિના, વીતરાગતા વિના મુનિપણું હોઈ શકે નહિ. ‘કર્માપુત્ર’ કેવળી હતા. મા-બાપને કારણે ગૃહસ્થાશ્રમમાં રહ્યા. લોકો શાક લાવ્યા. છરી નહોતી મળતી. કેવળીએ કહ્યું એક છરી કોઠીની પાછળ છે. કહો, આ વાતે કાંઈ... આવા કેવળજ્ઞાની. શ્વેતાંબરમાં એ વાત છે.

મુમુક્ષુ :- પાછી પરીક્ષામાં...

ઉત્તર :- ભણવામાં એની પરીક્ષા લે. એની ટીકા કરી હતી. ઘણાં વર્ષની વાત છે. અમે ‘ભાવનગર’ હતા. (સંવત) ૧૯૭૭ પછી ૧૯૮૩. ઓલો બેરિસ્ટર નહોતો? કોઈક ‘ખુશાલ’. એણે ટીકા કરી હતી. ૧૯૮૩ની સાલમાં અમે ‘મુંબઈ’થી ‘ભાવનગર’ આવ્યા ત્યારે. કે પણ આવા કેવળીઓ ઠરાવ્યા છે કાંઈ ગપ માર્યા છે કે નહિ? કોઈ વિચાર કરતા નથી? એ ‘કુંવરજીભાઈ’એ મને કીધું. ‘કુંવરજી આણંદજી’ એણે લખ્યું. પણ આ વિચાર તો કરો. કેવળજ્ઞાની ગૃહસ્થાશ્રમમાં રહે અને એ છરી બતાવે, શાકને મોળવા જોઈતી’તી. શું કહો છો આ તમે?

મુનિ કોને કહે, બાપા! એ તો વનમાં વસનારા, વનના વાઘ. આહાહા..! જેને કપડાનો એક ટુકડો ન હોય. અને સમાધિ... સમાધિ... સમાધિ... આનંદમાં તરબોળ. એને કહે છે કે, ક્લેશજાળનો તો નાશ કરી દે છે. આહાહા..! શાંતિ... શાંતિ... શાંતિ...

શ્લોક-૮૬

તથા હિ -

(શાલિની)

ભુક્ત્વા ભક્તં ભક્તહસ્તાગ્રદત્તં
ધ્યાત્વાત્માનં પૂર્ણબોધપ્રકાશમ્ ।
તપ્ત્વા ચૈવં સત્તપઃ સત્તપસ્વી
પ્રાપ્નોતીદ્ધાં મુક્તિવારાંગનાં સઃ ॥૮૬॥

વળી (૬૩મી ગાથાની ટીકા પૂર્ણ કરતાં ટીકાકાર મુનિરાજ શ્લોક કહે છે) :-

[શ્લોકાર્થ :-] ભક્તના હસ્તાગ્રથી (-હાથની આંગળીઓથી) દેવામાં આવેલું ભોજન લઈને, પૂર્ણ જ્ઞાનપ્રકાશવાળા આત્માનું ધ્યાન કરીને, એ રીતે સત્ તપને (-સમ્યક્તપને) તપીને, તે સત્ તપસ્વી (-સાચો તપસ્વી) દેદીપ્યમાન મુક્તિવારાંગનાને (-મુક્તિરૂપી સ્ત્રીને) પ્રાપ્ત કરે છે. ૮૬.

શ્લોક-૮૬ ઉપર પ્રવચન

લ્યો. 'વળી (૬૩મી ગાથાની ટીકા પૂર્ણ કરતાં ટીકાકાર મુનિરાજ શ્લોક કહે છે) :-' 'પદ્મપ્રભમલધારી દેવ' ૮૬ કળશ છે ને? ૮૬.

ભુક્ત્વા ભક્તં ભક્તહસ્તાગ્રદત્તં
ધ્યાત્વાત્માનં પૂર્ણબોધપ્રકાશમ્ ।
તપ્ત્વા ચૈવં સત્તપઃ સત્તપસ્વી
પ્રાપ્નોતીદ્ધાં મુક્તિવારાંગનાં સઃ ॥૮૬॥

કહે છે, કે ધર્માત્મા સંત ભગવાન વીતરાગના માર્ગમાં આવા સંત હોય છે. એની પહેલી સમજણ, શ્રદ્ધા તો કરવી પડશે કે નહિ? જેને તેને સાધુ માને અને જેને તેને ગુરુ માને. મિથ્યાત્વમાં પડ્યો છે, કહે છે. આહાહા...!

શ્લોકાર્થ :- 'ભક્તના હસ્તાગ્રથી (-હાથની આંગળીઓથી) દેવામાં આવેલું ભોજન

લઈને,...' જુઓ! આત્મજ્ઞાની શાંતિ, સમાધિમાં ઝૂલે છે અને ભીક્ષા લેવા જાય છે ત્યાં 'ભક્તના હસ્તાગ્રથી...' એમ લીધું. જેવા-તેવાને ઘરે નહિ. ગુણધારી શ્રાવક હોય, ભક્ત હોય ત્યાં આહાર લે એમ કહે છે. એ પહેલા આવી ગયું છે ને? આઠ ગુણ સહિત. ગુણ સહિત આવી ગયું. શ્રાવકના આઠ ગુણ સહિત. જૈન સાચા શ્રાવક હોય અને ભક્તિ કરનારા. ભક્તિ. પરાણે દે કે આમ કરે એમ નહિ. 'ભક્તના હસ્તાગ્રથી...' બે વાત. એક તો ધર્માત્માનો ભક્ત હોય અને હસ્તાગ્રથી-હાથથી. બીજાને હુકમ કરે એમ નહિ. લ્યો, મહારાજ પધાર્યા છે વહોરાવો. એમ નહિ. એ ત્યાં આવે જ નહિ. એ તો પધારો... પધારો... પધારો... એવા માનથી... આ તો મહામુનિ પરમેશ્વર છે. અંતર આનંદમાં કલ્લોલ કરે છે. આહાહા...! આહારનો એક વિકલ્પ આવ્યો, એ પણ વિકલ્પનો સ્વામી અને આહાર લેવાના સ્વામી નથી. એના જ્ઞાતા-દષ્ટા છે. જુઓ! આ વીતરાગના મુનિ. આહાહા...! આ સાધુપણું.

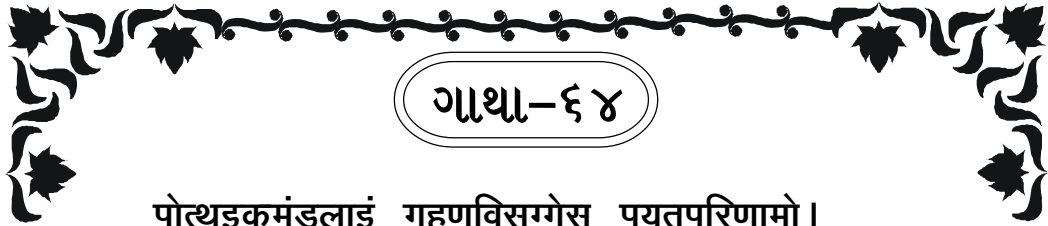
ભોજન લઈને 'દેવામાં આવેલું ભોજન લઈને,...' જોયુંને '(-હાથની આંગળીઓથી)...' એમ પાછું. આમ હાથ લઈને આપે છે ને? હાથની આંગળીથી આપે છે. આમ હાથમાં આપે છે. 'પૂર્ણ જ્ઞાનપ્રકાશવાળા આત્માનું ધ્યાન કરીને,...' જુઓ! બહાર વાત લીધી જરી આહારની. ભગવાનઆત્મા પૂર્ણ જ્ઞાનનો પિંડ પ્રભુ! એનું ધ્યાન કરીને, એના આનંદનું ધ્યાન કરીને. આહાહા...! પૂર્ણ જ્ઞાનપ્રકાશવાળો આત્મા. દ્રવ્ય લીધું, દ્રવ્ય-દ્રવ્ય વસ્તુ, ધ્રુવ નિત્યાનંદ પ્રભુ. 'પૂર્ણ જ્ઞાનપ્રકાશવાળા આત્મા...' આહાહા...! પર્યાયમાં તો અપૂર્ણ જ્ઞાન છે. પૂર્ણ ત્રિકાળ છે. એવો પૂર્ણ સ્વભાવ ભગવાન, એનું ધ્યાન, નિજ સ્વરૂપનું ધ્યાન. અહીં તો એ કહે છે, જુઓ!

'ધ્યાન કરીને, એ રીતે સત્ તપને (-સમ્યક્ તપને) તપીને,...' લ્યો, એ સત્ તપ. એ સમ્યક્ તપ. સાચું મુનિપણું. આહાહા...! આત્મા પૂર્ણ જ્ઞાનપ્રકાશનો પિંડ, એમાં એકાગ્રતા, ધ્યાન કરવું એ જ સત્ તપ છે, એ જ મુનિપણું છે એમ કહે છે. અંદર શબ્દ છે? જુઓ! 'એ રીતે સત્ તપને (-સમ્યક્ તપને) તપીને,...' આ રીતે એટલે? જ્ઞાનપ્રકાશ એવો ભગવાનઆત્મા નિત્યાનંદ પ્રભુ, એનું ધ્યાન કરીને. જુઓ! દેવ-ગુરુનું નહિ, રાગનું નહિ, એક સમયની પર્યાયનું ધ્યાન નહિ. સમજાણું કાંઈ? પરમેશ્વરનો માર્ગ, વીતરાગનો માર્ગ અનાદિઅનંત સત્ય માર્ગ આવો છે. આ રીતે પોતાનો ભગવાનઆત્મા પૂર્ણ આનંદ અને પૂર્ણ જ્ઞાન અને પૂર્ણ શાંતિ આદિ, એવું તત્ત્વ ભગવાન, એનું અંતરધ્યાન, એનું ધ્યેય કરીને, પૂર્ણ જ્ઞાનસ્વરૂપ આત્માને ધ્યેય કરીને ધ્યાન કરે છે એ સત્ તપસ્વી છે. એ સાચા તપસ્વી છે એમ કહે છે.

'એ રીતે સત્ તપને (-સમ્યક્ તપને) તપીને,...' આ સત્ તપ. બે, પાંચ, દસ, પચ્ચીસ અપવાસ, બપવાસ કરે, એને આત્માનું ભાન નથી. એ તો અજ્ઞાન મૂર્ખાઈ ભરેલું તપ છે. બાળતપ અને બાળવ્રત. સમજાણું કાંઈ? 'તે સત્ તપસ્વી...' જુઓ! ભાષા. એ સાચા તપસ્વી છે. સાચા તપસ્વી છે. એકલા આહાર છોડ્યા, પાણી છોડ્યા અને તપસ્વી થઈ ગયા એમ

નથી. એ તપસ્વી નથી. આ તો સાચા તપસ્વી એને કહે છે, એમ કહે છે. ઓલા બધા ખોટા તપસ્વી. આહાહા...! જે આત્માના અંતર પૂર્ણ સ્વરૂપના ધ્યાનમાં એને ધ્યેય કરીને પડ્યો છે એ સાચો તપસ્વી છે. આહાહા...! તપસ્વી એટલે સાચા મુનિ. એમ. તપ એટલે મુનિપણું ગણ્યું છે ને? તપકલ્યાણક નહિ ભગવાનનું? તપકલ્યાણક કહો કે મુનિપણું કહો. આ સાચું મુનિપણું, સાચું મુનિપણું આ છે, એમ કહે છે.

એવા 'દેદીપ્યમાન મુક્તિવારાંગનાને...' આહાહા...! પૂર્ણાનંદ પ્રભુ, એવા આત્માને ધ્યેય બનાવીને ધ્યાનમાં લીધો, વિષય કર્યો, પોતાના સમ્યક્જ્ઞાનમાં ધ્રુવને વિષય બનાવ્યો અને ધ્યાન કર્યું. એવા ધ્યાની-મુનિ 'દેદીપ્યમાન મુક્તિવારાંગનાઓને (-મુક્તિરૂપી સ્ત્રીને) પ્રાપ્ત કરે છે.' લ્યો. એ કેવળજ્ઞાનરૂપી દેદીપ્યમાન શોભિત મુક્તિ એવી વારાંગના એટલે સ્ત્રી, મુક્તિરૂપી સ્ત્રીને પ્રાપ્ત કરે છે. આહાહા...! ભાષા જ.. કહો, એવા સાચા મુનિને 'દેદીપ્યમાન મુક્તિવારાંગના...' કેવળજ્ઞાન, અનંતઆનંદ, એવી મુક્તિરૂપી સ્ત્રી, એને આવા સાચા ધ્યાની, આત્માનું ધ્યાન કરનારા ધ્યાની મુક્તિને પ્રાપ્ત કરે છે. કહો, સમજાણું કાંઈ? આ પહેલો વ્યવહાર લીધો. પણ ધ્યાન તો આનું કરે છે. આહાર લીધો હસ્તાગ્રથી પણ ધ્યાન તો અહીંનું ત્યાં છે. ત્યાં નથી કે આહાર લેવો છે ને ફલાણું છે ને.... આહાહા...! એ ૬૩ ગાથા થઈ.

ગાથા-૬૪

પોત્થકમંડલાઈં ગ્રહણવિસર્ગેસુ પયતપરિણામો ।
આદાવણણિક્ષેવણસમિદી હોદિ ત્તિ ણિદ્દિટ્ઠા ॥૬૪ ॥

પુસ્તકકમણ્ડલાદિગ્રહણવિસર્ગયોઃ પ્રયત્નપરિણામઃ ।

આદાનનિક્ષેપણસમિતિર્ભવતીતિ નિર્દિષ્ટા ॥૬૪ ॥

અત્રાદાનનિક્ષેપણસમિતિસ્વરૂપમુક્તમ્ ।

અપહૃતસંયમિનાં સંયમજ્ઞાનાદ્યુપકરણગ્રહણવિસર્ગસમયસમુદ્ભવસમિતિપ્રકારોક્તિરિયમ્ ।
ઉપેક્ષાસંયમિનાં ન પુસ્તકકમણ્ડલુપ્રભૃતયઃ, અતસ્તે પરમજિનમુનયઃ એકાન્તતો નિસ્પૃહાઃ,
અત એવ બાહ્યોપકરણનિર્મુક્તાઃ । અભ્યન્તરોપકરણં નિજપરમતત્ત્વપ્રકાશદક્ષં નિરુપાધિસ્વરૂપ
સહજજ્ઞાનમન્તરેણ ન કિમપ્યુપાદેયમસ્તિ । અપહૃતસંયમધરાણાં પરમાગમાર્થસ્ય પુનઃ પુનઃ
પ્રત્યભિજ્ઞાનકારણં પુસ્તકકં જ્ઞાનોપકરણમિતિ યાવત્, શૌચોપકરણં ચ કાયવિશુદ્ધિહેતુઃ
કમણ્ડલુઃ, સંયમોપકરણહેતુઃ પિચ્છઃ । એતેષાં ગ્રહણવિસર્ગયોઃ સમયસમુદ્ભવપ્રયત્નપરિણામવિશુદ્ધિરેવ
હિ આદાનનિક્ષેપણસમિતિરિતિ નિર્દિષ્ટેતિ ।

શાસ્ત્રાદિ ગ્રહતાં-મૂક્તાં મુનિના પ્રયત્ન પરિણામને,
આદાનનિક્ષેપણ સમિતિ કહેલ છે આગમ વિષે. ૬૪.

અન્વયાર્થ :- [પુસ્તકકમ્પડલાદિગ્રહણવિસર્ગયોઃ] પુસ્તક, કમંડળ વગેરે લેવા-મૂકવા સંબંધી [પ્રયત્નપરિણામઃ] પ્રયત્નપરિણામ તે [આદાનનિક્ષેપણસમિતિઃ] આદાનનિક્ષેપણસમિતિ [ભવતિ] છે [ઇતિ નિર્દિષ્ટા] એમ કહ્યું છે.

ટીકા :- અહીં આદાનનિક્ષેપણસમિતિનું સ્વરૂપ કહ્યું છે.

આ, 'અપહતસંયમીઓને સંયમજ્ઞાનાદિકના ઉપકરણો લેતી-મૂકતી વખતે ઉત્પન્ન થતી સમિતિનો પ્રકાર કહ્યો છે. 'ઉપેક્ષાસંયમીઓને પુસ્તક, કમંડળ વગેરે હોતાં નથી; તે પરમજિનમુનિઓ એકાંતે (સર્વથા) નિસ્પૃહ હોય છે તેથી જ તેઓ બાહ્ય ઉપકરણ રહિત હોય છે. અભ્યંતર ઉપકરણભૂત, નિજ પરમતત્ત્વને પ્રકાશવામાં ચતુર એવું જે નિરુપાધિસ્વરૂપ સહજ જ્ઞાન તેના સિવાય બીજું કંઈ તેમને ઉપાદેય નથી. અપહતસંયમધરોને પરમાગમના અર્થનું ફરીફરીને પ્રત્યભિજ્ઞાન થવામાં કારણભૂત એવું પુસ્તક તે જ્ઞાનનું ઉપકરણ છે; શૌચનું ઉપકરણ કાયવિશુદ્ધિના હેતુભૂત કમંડળ છે; સંયમનું ઉપકરણ-હેતુ પીંછી છે. આ ઉપકરણોને લેતી-મૂકતી વખતે ઉદ્ભવતી પ્રયત્નપરિણામરૂપ વિશુદ્ધિ તે જ આદાનનિક્ષેપણસમિતિ છે એમ (શાસ્ત્રમાં) કહ્યું છે.

ગાથા-૬૪ ઉપર પ્રવચન

મુનિની આદાનનિક્ષેપણ સમિતિ કહે છે. મુનિ લે-મૂકે શું? વ્યવહારે, હોં! એની વ્યાખ્યા છે.

પોત્યઙ્કમંડલાઈં ગ્રહણવિસર્ગેસુ પ્રયત્નપરિણામો ।
આદાવણણિક્ષેવણસમિદી હોદિ ત્તિ ણિદ્દિહ્વા ॥૬૪॥

શાસ્ત્રાદિ ગ્રહતાં-મૂક્તાં મુનિના પ્રયત્ન પરિણામને,
આદાનનિક્ષેપણ સમિતિ કહેલ છે આગમ વિષે. ૬૪.

એવું નિર્દિષ્ટાન કહ્યું ને. ભગવાને એમ કહ્યું છે. આગમમાં એમ કહ્યું છે.

૧. અપહતસંયમી = અપહતસંયમવાળા મુનિ. [અપવાદ, વ્યવહારનય, એકદેશપરિત્યાગ, અપહતસંયમ (હીણો-ઓછપવાળો સંયમ), સરાગચારિત્ર અને શુભોપયોગ-એ બધાં એકાર્થ છે.]
૨. ઉપેક્ષાસંયમી = ઉપેક્ષાસંયમવાળા મુનિ. [ઉત્સર્ગ, નિશ્ચયનય, સર્વપરિત્યાગ, ઉપેક્ષાસંયમ, વીતરાગચારિત્ર અને શુદ્ધોપયોગ-એ બધાં એકાર્થ છે.]

ટીકા :- ‘અહીં આદાનનિક્ષેપણસમિતિનું સ્વરૂપ કહ્યું છે. આ, અપહતસંયમીઓને સંયમજ્ઞાનાદિક ઉપકરણો લેતી-મૂકતી વખતે...’ વ્યવહારસંયમીની વાત છે. જેને વિકલ્પ ઉઠ્યો છે. આત્માના અનુભવ સહિત અંદર શાંતિ તો છે, પણ શુભરાગ વિકલ્પ ઉઠ્યો છે. તેને અપહતસંયમી કહે છે. અપવાદીસંયમી. નીચે છે ને. ‘વ્યવહારનય, એકદેશપરિત્યાગ, અપહતસંયમ (હીણો-ઓછપવાળો સંયમ), સરાગચારિત્ર અને શુભોપયોગ—એ બધા એકાર્થ છે.’ જુઓ! હવે અહીં ખૂબી શું કહે છે? કે મુનિને ત્રણ કષાયનો અભાવ તો છે, અને અનુભવ સમ્યગ્દર્શન તો સાથે છે જ. હવે એને શુભભાવનો વિકલ્પ આવે છે, એને વ્યવહારસંયમી કહ્યો છે. એવો નિશ્ચય તો છે. ભાઈ! ઓલો વ્યવહાર એટલે સમ્યગ્દર્શન અને શાંતિ નથી અને આ વ્યવહાર છે, એની વાત અહીં છે જ નહિ. આહાહા..!

મુમુક્ષુ :- છઠ્ઠાવાળાને અપહતસંયમી કીધો છે.

ઉત્તર :- હા. છઠ્ઠા ગુણસ્થાનવાળા અપહતસરાગસંયમી વ્યવહારનયનો સંયમી, આસ્રવવાળો સંયમી કહેવામાં આવ્યો છે. આહાહા..! પાછું આત્મજ્ઞાન નથી, અનુભવ નથી, શાંતિ નથી, ત્રણ કષાયનો અભાવ નથી એ વ્યવહાર, એ વ્યવહારને વ્યવહાર કહેતા જ નથી. એ તો અજ્ઞાની છે. આહાહા..! રાગનો વિકલ્પ એનો કર્તા થાય છે એ તો મિથ્યાદષ્ટિ છે. એને વ્યવહાર કેવો? અહીંયા તો અપહતસંયમીને એટલે કે જે શુભોપયોગમાં આવ્યો છે. હું ચીજને લેવા-મૂકવાના ભાવમાં યત્ના કરે છે. એવા શુભરાગી, અંતરમાં ત્રણ કષાયની નિરાગી દશા છે. એવા સાધુને જે વિકલ્પ આવ્યો છે, એને અપહતસંયમી કહે છે. આહાહા..! જુઓને! કેટલો ખુલાસો કર્યો છે!

‘સંયમજ્ઞાનાદિકના ઉપકરણો લેતી-મૂકતી વખતે...’ જુઓ! સંયમ અને જ્ઞાન છે તો ખરું. અંતરનો સંયમ પણ છે અને અંતર સમ્યગ્જ્ઞાન પણ છે. એના ‘ઉપકરણો લેતી-મૂકતી વખતે ઉત્પન્ન થતી સમિતિનો પ્રકાર કહ્યો છે.’ લ્યો. એને પુસ્તકાદિ લેવા-મૂકવામાં. એ ઉપકરણ છે ને? ‘પુસ્તક, કમંડળ વગેરે...’ એ ઉપકરણની વાત છે. જેને પોતાનો શુદ્ધ અનુભવ સમ્યગ્દર્શન છે અને જેને સંયમ અને જ્ઞાન અંતર પરિણમીત થયું છે, એને જ્યારે છઠ્ઠા ગુણસ્થાનમાં શુભરાગ આવે છે. લેવા-મૂકવાની ચીજને, પુસ્તક લેવું-મૂકવું. એ ક્રિયા તો જડની છે, પણ શુભભાવનો વિકલ્પ ઉઠે છે એ શુભભાવવાળા જીવને સરાગસંયમી, વ્યવહારનયના સંયમી, અપહતસંયમી, અપવાદી સંયમી, એકદેશ પરિત્યાગ (કહે છે). જુઓ! અશુભરાગ છૂટ્યો છે, શુભરાગ છૂટ્યો નથી તો એકદેશ પરિત્યાગ (છે). આહાહા..!

પંચમ ગુણસ્થાનમાં એકદેશ પરિત્યાગ અને આ એકદેશ પરિત્યાગ, બેમાં ફેર છે, ભાઈ! આહાહા..! સમ્યગ્દષ્ટિ શ્રાવક આત્માનો અનુભવી, એમાં એકદેશ રાગનો ત્યાગ છે, તો એ એકદેશ સંયમી કહેવાય છે. એ બીજી ચીજ છે. અહીંયા તો સાતમી ભૂમિકાનો અભાવ છે. સર્વ રાગના અભાવરૂપ નિર્વિકલ્પ ઉપયોગનો અભાવ છે અને અશુભરાગ ગયો અને

શુભરાગમાં આવ્યા, તો એને એકદેશત્યાગી કહેવામાં આવે છે. આહાહા...! સમજાણું કાંઈ? 'એકદેશપરિત્યાગ, અપહૃતસંયમ (હીણો=ઓછપવાળો સંયમ),...' છઠ્ઠા ગુણસ્થાનમાં.. બાહ્યમાં નગ્નદશા. સમજાણું કાંઈ? અભ્યંતરમાં દર્શન-જ્ઞાન અને ચારિત્ર પ્રગટ્યું છે, પણ પૂર્ણ શુદ્ધ નિર્વિકલ્પ ઉપયોગરૂપ ચારિત્ર નથી તો એને અહીંયા ન્યૂન-હીન સંયમ કહ્યો. આહાહા...! 'સરાગચારિત્ર,...' આહાહા...! શું કરે? અહીં તો અંતર આત્માનો અનુભવ અને અંદર સ્થિરતા-શાંતિ તો છે, એમાં સપ્તમ ગુણસ્થાનયોગ્ય નિર્વિકલ્પ ઉપયોગ નથી, અને રાગભાગ છે, તો એકદેશ ત્યાગ કહ્યો. આ વાત છે. પક્ષથી વાત કરે તો નહિ બેસે, ભાઈ! આ તો વસ્તુનો સ્વભાવ એવો છે. આહાહા...!

જેને સમ્યગ્દર્શન આત્મઅનુભવ નથી, અને રાગનો કર્તા થાય છે એને વ્યવહાર ક્યાંથી આવ્યો? નિશ્ચયનું ભાન નથી ત્યાં તો વ્યવહાર જ નથી. એને તો સરાગસંયમી પણ નથી કહેતા. આહાહા...! એ તો મિથ્યાદષ્ટિ અસંયમી છે. અહીંયા તો આત્માના આનંદનો અનુભવ છે અને શાંતિ, સમાધિ, ત્રણ કષાયના અભાવરૂપ પરિણમી છે, પણ નિર્વિકલ્પ શુદ્ધ ઉપયોગમાં જામ્યા નથી તો શુભરાગ આવ્યો, એને ન્યૂનસંયમી, સરાગસંયમી, શુભઉપયોગવાળા સંયમી કહેવાય છે. આહાહા...! સમજાણું કાંઈ? છે તો એ હેય. પણ આવ્યા વગર રહે નહિ. પહેલા છઠ્ઠા ગુણસ્થાને આવે છે. એય...! આ તો છઠ્ઠા ગુણસ્થાનવાળાને જ વ્યવહાર કહ્યો. ઓલા કહે છે ને વ્યવહાર પહેલો અને નિશ્ચય પછી, ભાઈ! આવે છે ને? એનો અર્થ આ. છઠ્ઠા ગુણસ્થાનવાળાને શુભઉપયોગ આવ્યો છે એ વ્યવહાર છે. પછી અભાવ કરીને સાતમે જશે. મિથ્યાદષ્ટિને પહેલા વ્યવહાર અને પછી સમક્રિત થાય એ વાત છે જ ક્યાં? એવા સંયમી મુનિ.. એ સમિતિનો પ્રકાર કહ્યો. એને વ્યવહાર સમિતિ, લેવા-મૂકવાનો વિકલ્પ આવો હોય એ વાત કરી. ઉપેક્ષાસંયમી હવે કહેશે... (શ્રોતા :- પ્રમાણ વચન ગુરુદેવ!)